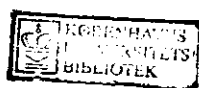

Johannes Riis

Hva' satan skal vi med stæren?

Tyve taler

Gyldendal

Hva' satan skal vi med stæren?

© Johannes Riis og Gyldendal, 2009

Redaktion og udvalg:

Rasmus Øhlenschläger Madsen og

Vibeke Majnlund

Omslag: Sven Reiner Johansen med

tegning af Mette Dreyer, Politiken

Bogen er sat med Palatino hos Pamperin · Grafisk

og trykt hos special-trykkeriet, Viborg

Printed in Denmark 2009

ISBN 978-87-02-09057-4 (salgsoplag)

ISBN 978-87-02-09058-1 (gaveoplag)

www.gyldendal.dk

Truslen om at føle sig krænket

Gyldendals efterårsreception, 2006

I forordet til en bog, som Amerikansk PEN udgav for snart tyve år siden, det var i 1988, skrev Arthur Miller, at han i betragtning af, hvad han i tidens løb havde været udsat for fra pressens side, egentlig burde være den sidste til at fremkomme med et uforbeholdent forsvar for mediernes. Han havde været ude for lidt af hvert fra den kant, han havde virkelig fået af grovfilen; men ikke desto mindre havde der kun været to gange i hans lange liv, han seriøst havde overvejet at sagsøge en op-havsmand til en afskyelig, løgnagtig, ærekrænkende, fornærmende artikel om ham. Kun to ud af de utallige gange, han i sit lange liv havde været udsat for løgnagtige, ærekrænkende, fornærmende artikler, havde han været lige ved at gå rettens vej, men havde alligevel afstået fra det, fordi „det ville være at fravige et princip, som jeg respekterer og hæger mere om end selv mit eget omdømme, nemlig friheden til at tale og trykke – ja, selv tale og trykke løgn. Det kan ikke være rigtigt at forsvare friheden ved at begrænse brugen af den, selv for dem, der er stort set ligeglade med den“.

Dette Miller-citat vil jeg gerne bruge som udgangspunkt for et par betragtninger over, hvad der er sket siden sidste år ved samme tid i den verden, som vi tilhører på den ene eller den anden måde, nemlig den verden, der har ytringsfriheden som ramme og forudsætning.

Det er måske ikke let umiddelbart at se forskel, så meget synes vi da heller ikke, at vi har forandret os, og verden ligner jo sig selv; men alligevel er vores verden ikke så lidt anderledes, end den var i august sidste år. Vi har haft noget, vi roligt kan kalde en national krise, i forbindelse med sagen om Muhammedkarikaturerne, vi har haft en debat om den, der på een gang har været overraskende og forudsigelig, og alle vi, der på den ene eller anden måde beskæftiger os med ytringer i det offentlige rum, har fået noget at tænke over.

Uanset at vi hævder, at der naturligvis er tale om *business as usual*, og at vi naturligvis vil bestræbe os på, at det bliver det ved med, ja, så ved vi, at der er kommet nye markører ind i det landskab, vi færdes i, markører, vi er nødt til at tage stilling til og manøvrere ud fra; vi har lært, at vi kan blive nødt til at omgås vores absolutter på en anden måde end før.

Ikke desto mindre er ytringsfriheden stadigvæk selve forudsætningen for det virke, der er vores, hvad enten vi er forfattere, forlæggere, reportere, anmeldere, grafikere, boghandlere eller tegnere. Alle sammen er vi afhængige af, at ytringsfriheden findes, og af at vi har mulighed for at agere frit inden for de rammer, der er blevet defineret gennem generationer.

Bogen, Miller havde skrevet forord til, hedder *Liberty Denied. The Current Rise of Censorship in America*, og den havde, som undertitlen antyder, set dagens lys, fordi der i 1980'erne i flere og flere tilfælde blev rejst krav om censur i USA, fx om, at en lang række bøger skulle fjernes fra såvel skoler som biblioteker. Dette skete især på foranledning af fundamentalistiske kristne og under henvisning til, at de pågældende bøger krænkede og underminerede kristnes forestillinger og idealer, og der blev udarbejdet lister over uønskede bøger. Blandt de tolv hyppigst nævnte var John Steinbecks *Vredens druer* og *Mus og mænd*, Mark Twains *Huckleberry Finn*, George Orwells *1984* og Chaucers *Canterbury-Fortællinger*, bøger, som ansås for farlige og krænkende og subversive på grund af deres holdning til især religion og seksualitet.

Se, det kunne vi jo godt dengang sidst i firserne se det forrykte i. Altså se det forrykte i, at nogen kunne få sig selv til at erklære sig krænkede og forulempede på deres religiøse følelser af ytringer af den art, der her var tale om, ytringer, som var fremsat for indtil mange hundrede år siden og tilmed i en form, der havde sikret dem status som litterære klassikere.

Vi kan også alle sammen huske, hvordan vi i 1988-1989, og dét lige fra det yderste højre til det yderste venstre, kunne være enige om at stå sammen om at forsvare retten til at ytre sig, da Salman Rushdies *De sataniske vers* udkom, og om at afvise det uhyrlige i, at en politisk og religiøs leder kunne fremkomme med et

så groft anslag mod en af bærepillerne i vores kultur.

Det var dengang, vi alle sammen kunne samles om at stå vagt om ytringsfriheden som en indiskutabel ret-tighed, uanset hvor mange muslimer der følte sig krænkede over bogen og satte ild til den på torvet i Bradford, og det var dengang, vi alle sammen kunne slå syv kors for os over, at nogen bare kunne tænke den tanke, at handels- og eksportinteresser skulle sættes højere end hensynet til ytringsfriheden. Det var i den forbindelse, fetaosten fik tildelt sin helt specielle skurkerolle, fetaosten som symbol på, at nogen kunne finde på at sætte økonomiske interesser over ideelle.

Det har været anderledes under Muhammedkrisen. Her har holdningerne været ikke så lidt blidere og mere bøjelige, ikke mindst over for erhvervslivets vindskibelighed. Det er, som om fetaosten har udspillet sin skurkerolle. Hvorfor mon? Hvad er det, der er sket siden 1989?

Ytringsfriheden er ikke noget frit i luften svævende. Ytringsfriheden er ikke et begreb, der er hævet over den verden, den er en del af; den er afhængig af den omgivende verden, den følger med tiden, og der er selvfølgelig sket det, at verden ikke mindst i kraft af de mange nye og sindssygt hurtige kommunikationsmidler er blevet meget mindre, omverdenen er kommet tættere på. Tolstoj har i sandhed ret i, at uanset hvor stor verden bliver, ja, så forbliver den en landsby; klicheen om den globale landsby er sandere end nogensinde, og vi må indstille os på, at der er flere og flere,

der hører og ser, hvad vi foretager os: Den tid, da puslinglandet, som Aakjær udtrykte det, kunne hygge sig i smug, mens hele verden brænder om dets vugge, er endegyldigt forbi. Nu er der vidner til det hele, hele tiden, og vi må vænne os til tanken om, at alt, hvad vi foretager os, bliver set og kan bruges imod os, hvis det af den ene eller anden grund skulle vise sig opportunt.

Men der er en forskel mere fra Rushdie til nu: I 1988-1989 kendte vi af gode grunde ikke noget til 11. september 2001, og i 1988-1989 var truslen mere målrettet, det var kun Rushdie og hans oversættere og forlæggere, der var i farezonen, da oplysningstradition og religiøs fundamentalisme dengang tørnede sammen. 11. september 2001 har lært os, at vi alle sammen pludselig kan risikere at være i farezonen. Det gør en forskel, selv om det jo ideelt set selvfølgelig ikke burde få os til at reagere mildere og mere forstående over for angreb mod et for hele vores kultur afgørende princip; men de seneste måneders debat har vist, at det gør vi selvfølgelig, hvad enten vi vil det eller ej, hvad enten det sker bevidst eller ej.

Nu er vi så ved at have Muhammedkrisen lidt på afstand, og også i dette tilfælde viser virkeligheden sig selvfølgelig at være noget mere nuanceret, end vi troede, da det hele var på sit højeste, og den danske flagellantisme, den danske tvivl og den danske selvforagt fejrede nye triumfer. Vi piskede os selv med skorpioner, det var, som om vi ikke kunne få nok af at høre om, hvor usle vi var, og om, hvordan omverdenen forag-

tede os og lagde os for had på grund af de ulyksalige tegninger og regeringens håndtering af sagen. Igen så vi det lille lands tendens til at vende afmagtsfølelse og frustration indad, til selvbebrejdelser, til at sige, at vi selv var ude om afbrænding af både flag og ambassader, at det hele selvfølgelig var vores egen skyld.

Men hvad vi også kunne have lært af sagen, er, at selv for længst erobrede friheder ikke nødvendigvis er gratis; de kan risikere at have omkostninger. Det gælder også ytringsfriheden. Det behøvede sådan set ikke at være kommet bag på os; det var mildest talt ikke første gang, vi oplevede det, tænk bare på 1988; en gang imellem kan man godt få den tanke, at vi lever i en så historieløs tid, at hele verden skal opfindes forfra, hver gang der sker noget, der ikke skete lige i går eller i forgårs; men det skulle jo nødig gå sådan, at misbrug af friheder, reelle omkostninger eller blot risikoen for omkostninger ved de friheder, vi har, afholder os fra at værne om dem, endsige fører til, at de bliver udhulet eller helt afskaffet. Det gælder også ytringsfriheden.

Lad os nu se helt bort fra de indenrigspolitiske perspektiver og fra den betydning, som sympatier og antipatier for den siddende regering kan tænkes at have haft for problematiseringen af tonen i den danske debat; den diskussion har været god at få forstand af, men lad os også skynde os at præcisere, at tonen selvfølgelig bør være underordnet retten til at ytre sig. Jeg synes, at det er godt, at vi fik diskussionen om tonen i den danske debat, men jeg synes, det er mindst lige så godt,

at det ikke endte med, at det fra politisk hold blev fetasteksporten eller andre økonomiske interesser, der fik førsteprioritet.

Hvorned jeg blot mener, at jeg har både sympati og respekt for, at de tolv forfattere og mange flere med dem appellerede til fornuftig omgang med ytringsfriheden, og til, at vi bare har at opføre os ordentligt, det har i høj grad været tiltrængt, men det har også sin ironiske dimension, at det har været netop forfatterne, der har slået til lyd for kammertonen. Traditionelt har det jo været forfatterne, der har forfægtet retten til at sætte spørgsmålstejn ved enhver gældende orden, til at forulempe og forurolige, til at provokere, til at være grov og ubehagelig, være utilbæng og smagløs, fortælle ilde hørte sandheder.

Al respekt for den gode tone; selvfølgelig skal vi opføre os ordentligt og tale ordentligt til hinanden; men der står mere på spil; ytringsfriheden skal have andre pejlemærker end pænheden og den gode tone. Det er, som om det ligger i luften, at vi i disse år alle sammen uden hensyn til politisk fortegn finder os i mere og mere regulering og tilpasning, ja, en gang imellem kan man næsten synes, at det er, som om vi endda efterlyser mere og mere regulering og tilpasning; men sætter vi den gode tone som det vigtigste pejlemærke for ytringsfriheden, eksisterer der en reel risiko for at havne i småborgerlighed og tandløshed.

Kunsten er selvsagt afhængig af ytringsfriheden. Og ytringsfriheden rummer altså også muligheden for, risikoen for, retten til, nogle vil endda sige pligten

til at forurolige, forulempe, sætte på spidsen, stryge mod hårene, være grov og ubehagelig, udtilbens, provokerende, smagløs, fortælle ilde hørte sandheder, ja, selv til at tale og trykke løgn, som Arthur Miller skrev i 1988.

Her i sommer har vi kunnet læse om, at den tyske avis *Die Tageszeitung* er blevet anklaget for „majestætsfornærmelse“ for at have kaldt den polske præsident Lech Kaczynski for „en kartoffel“. Vi har set, hvorledes bayerske katolikker har været i oprør over en tegneserie, der gjorde nar af paven; vi har hørt om religiøs modstand mod forskning i stamceller: Den hævdes at være en krænkelse af kristne værdier.

Vi, der til daglig administrerer ytringsfriheden, skal selvfølgelig lære af Muhammedsagen; organiseret, systematisk forhånelse af folk, hvad enten det drejer sig om jøder eller asedyrkere, fynboer eller feminister, vil til enhver tid være en uting; vi skal lære at forstå, at skillelinjen mellem redigering og selvcensur aldrig har ligget fast én gang for alle; men vi skal også tænke os om og også gerne lidt frem: Der indløber i disse måneder flere og flere meldinger om folk verden over, der påberåber sig at være blevet krænket af ytringer, kunstneriske som ikke-kunstneriske; at påberåbe sig krænkelse synes at være blevet en af de letteste genveje til offerrollen og den sympati, der gerne er dens trofaste følgesvend; men skrækken for at komme til at krænke skulle helst aldrig blive det overordnede orienteringspunkt for dem, der færdes i ytringsbranchen. Vi har blasfemi- og injurielovgivningen, begge dele skal vi

Hva' satan skal vi med stæren?

holde fast ved; men vi ønsker vel næppe, at der skal institutionaliseres og lovfæstes en ret til ikke at blive krænket? Hvad skal den i så fald omfatte? Og hvem skal den gælde? Hvis religiøse krænkelser er en kategori for sig, må de vel gælde alle religioner? Men vil vi indrømme stærkt troende kristne den samme anti-krænkelseret som stærkt troende muslimer? Og skal det stoppe ved religiøse krænkelser? Hvad med krænkelser af politiske, for ikke at tale om kønspolitiske idealer? Skal risikoen for, at nogen kan påberåbe sig retten til at føle sig krænket, være et argument for at tie stille? Hvad med den betragtelige del af den danske befolkning, der altid står klar til at føle sig krænket på andres vegne? Hvor meget hensyn skal der tages til dem? Og hvem afgør krænkelserens grad og berettigelse? Domstolene? Kirkerne? Trossamfundene? Biskopperne? Imamerne?

Der var muslimer, der følte sig krænket over *Jyllands-Postens* ejendommelige aktion, ingen tvivl om det; men jeg skulle tage meget fejl, hvis det var alle 1,3 mia., lige så lidt som det var alle de 1,8 mia. kristne, der følte sig krænkede over Steinbecks og Orwells bøger. Der findes selvfølgelig stærke kræfter, der vil forhindre fri tale om profeten, men der findes så vist også kræfter, der vil forhindre fri tale om emner, der kan udfordre kristen tankegang, for ikke at tale om politiske eller kønspolitiske holdninger.

I de kommende år vil diskussionen om ytringsfriheden ikke mindst komme til at handle om dens grænser,

og hvor de skal gå. Men diskussionen bør også komme til at dreje sig både om, hvordan vi får gjort personer og samfundsgrupper, der ikke er fortrolige med ytringsfriheden, interesserede i at benytte sig af den, og om, hvordan vi forhindrer, at krænkelser- og fornærmelseskulturen vinder frem og kommer til at afgøre den sag, og dét fuldstændig uafhængigt af, om det er muslimer, jøder eller kristne, der truer retten til at tænke, tale og trykke frit med retten til ikke at blive krænket.